

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

2009 GEGUŽĖS 16 d.

DRAUGO ŠEŠTADIENINIS PRIEDAS

Nr. 93 (20)

Antanas Sutkus. Iš bažnyčios.

Gegužės mėnesio pradžioje Vilniaus gatvės klegėjo nuo gausiai susirinkusių Taizė maldininkų – jaunuolių piligrimų grupių iš įvairių užsienio valstybių ir Lietuvos miestų. Sostinė sulaukė daugiau nei penkių tūkstančių tikinčiųjų, kuriems savo namų duris atvėrė Vilniaus ir jo apylinkių gyventojai. Atvėrė noriai – piligrimų laukiančių šeimų buvo daugiau, negu pačių piligrimų. Tai liudija, kad žmonių širdyse gyvas ne tik gerumas ir pasitikėjimas, bet ir noras bendrauti, atsiverti pasauliui ir Dievui, tikėjimui ir malonei. O šitokio atsivėrimo Lietuvai labai reikia.

Reikia atrasti Bažnyčią kaip bendruomenę ir pilnavertį gyvenimą pagal Dievo, o ne tik žmogaus sukurtus įstatymus. Reikia atsiverti, suprasti ir atleisti – tada iš mūsų gyvenimo išnyks baimė ir įtarumas, o jų vietą užims pagarba, orumas ir atjauta. Sudėtinga Lietuvos istorija – okupacijos, tremtys, nacionalinio orumo trypimas, kultūros niekinimas – visa tai suformavo uždara, bijantį atsiverti lietuvių charakterį. O juk be atsivėrimo neįmanomas nei gydymas, nei gijimas. O Lietuvai reikia pasveikti. Lietuvai reikia atsiverti.

Jaudinantis ir gražus renginys – jaunų žmonių būriai Vilniuje. *Kitokių* žmonių, nei per politinių mitingų eitynes, populiariosios muzikos šventes, muges, alaus dienas ar panašiai. Žmonių, kurie neįkūnija politikos, materialinės kultūros ir pramogų idėjų, o liudija dvasinio gyvenimo galimybę, kuriam daugelis materialinio gyvenimo idėjų tėra šalutinės.

Lietuvai labai reikalinga išpažinties ir apsisvalymo galimybė. Kur kas labiau, nei ultramodernios kosmopolitinės naujovės, kurių nereta tiesiog skirta sunaikinti tai, ką tauta ir šviesiausi jos žmonės kūrė išstisus šimtmečius. Nepagarba žmogui – vaikui, seneliui, moteriai, neįgaliajam, mokytojui, gydy-

Atsiverti ir išgyti

tojui, dvasininkui, – nesveikas įvairiausių teisių išsipūtimas ir katastrofiškas pareigų sunykimasis, lyčių devalvavimas ir žmogaus prigimties dėsnio, skiriančio, kas yra bloga ir gera, suniveliavimas – vargu ar visa tai galima vadinti žmonių pažanga. Tai tik dūmų skraistė, Majos šydas, skirtas mums apgauti, karstelėjęs pažinimo obuolio skonis. Pažangos idėja rėmėsi daugelio kruvinų revoliucijų ir maištų, perversmų ir tobulos visuomenės kūrimo planų sumanytojai. Prievartos kūrėjai. Pamišdami, kad Dievo sukurtame pasaulyje svarbiausias yra Jo žodis ir Jo gailestingumas.

Kaip skiriasi žalius Vilniaus pievelių plotus ir kalnelius nusėdusių jaunų maldininkų ir, tarkim, su šiukšlių maišeliais gulinčių benamių figūros!..

Traukiantys į pamaldas ar teminius susirinkimus šešiolikmečiai ir jų bendraamžiai, geriantys sidrą po tiltais!..

Merginos šviečiančiais atvirais veidais ir – išsidažiusios mergaitės, besitrainiojančios apie kioskus ir stotį!..

Tai – ne priešprieša, kuri turėtų padalyti žmones į stovyklas ir juos atskirti vienus nuo kitų. Tai veikiau liudijimas, kad visi esame Dievo kūriniai, kad visi esame verti Jo meilės ir atleidimo. Prisiminkime Kristų, kuris nemetė akmens į nusidėjusią moterį ir kitiems to daryti neleido. Prisiminkime muitininko ir fariziejaus situaciją, teisojo ir nusidėjėlio. Paklydusios avies ir avių bandos. Prisiminkime Kalno pamokslą. Tai dešimties Dievo įsakymų „teisinės pataisos“, kurias suvokti turime ne paraidžiui, o širdimi.

Pasaulyje, kuriame karaliauja protas ir apskaičiavimas, tai labai svarbu.

Renata Šerelytė

Kitame numeryje:

- Barokinis Kristinos Sabaliauskaitės romanas.
- Gegužė – Švč. Mergelės Marijos mėnuo.
- Mokslinė fantastika ir krikščionybė.

Redaguoja Renata Šerelytė rainbow.vilnius@gmail.com
Maketuoja Jonas Kuprys

Šio šeštadienio Kultūros turinys

- 1–as psl. Renata Šerelytė. Atsiverti ir išgyti.
- 2–as psl. Kęstutis A. Trimakas. Katalikiškas „Draugo“ charakteris.
- 4–as psl. Raimundas M. Lapas. Spausdinti knygos – jo pašaukimas.
- 6–as psl. Bitė Vilimaitė. Dvi novelės.
- 7–as psl. Virginija Paplauskienė. „Rašau, nes tai prasminga“.
- 8–as psl. Petras Dumbliauskas. Senųjų knygų aukcionas.

Katalikiškas „Draugo“ charakteris

KĘSTUTIS A. TRIMAKAS

Ką nors sukūręs žmogus savo kūrinyje išpaudžia išliekančią savybę. Taip yra ir su laikraščio įsteigimu, šiuo atveju – su „Draugu“. Tie, kurie jį įkūrė, paliko rūpestingai išpaustą esminę savybę, kuri lydėjo ir tebelydi „Draugą“. Šis laikraštis buvo įsteigtas susirūpinus ir tautiečiais, ir katalikybe. Abu rūpesčiai susiliejo į vieną. Šiame straipsnyje man skirta kalbėti tik apie vieną savybę – katalikybę. Vis dėlto neišleisime iš akių fakto, kad toji katalikybė, sklindanti iš „Draugo“ puslapių, buvo ir tebėra skirta lietuviams.

Kas yra katalikybė?

Kas įkvėpė steigti „Draugą“ ir kas jį, įsteigtą, lydėjo visą šį šimtmetį? Daug kas katalikybę suprantama kaip Katalikų bažnyčios apraišką, sistemą, mokslą. Tai paviršutiniškas supratimas, nepaliečias katalikybės gelmės. Deja, ir mums teks pasitenkinti „Draugo“ puslapiuose pastebėtomis temomis, lydinčiomis šį laikraštį. Bet už jų – dėmesys, rūpestis, pagaliau ir tikrovė. Savo esme katalikybė (*catholicos* – graikiškai „visuotinis“, taigi galime suprasti šį žodį kaip „visuotinumą“) yra visatos ir žmonijos Autoriaus (Kūrėjo) visapaimanti dvasia, Dievo Sūnaus Kristaus perduodama žmonijai (plg. Jėzaus žodžius Jono evangelijoje, *Jn* 3, 6–8). Žmonės – žemiški ir riboti: kas atviresnis Kristaus ir Dievo įtakai, tas labiau ja persiima. Kaip akivaizdų pavyzdį norisi nurodyti patį „Draugo“ steigėją, kun. dr. Antaną Staniukyną.

Kun. Antanas Staniukynas

na.

Šio straipsnio uždavinys – atkreipti dėmesį, kaip katalikybė įkvėpė šio laikraščio steigimą ir kaip lydėjo jį per visą jo gyvavimo šimtmetį. Tema verta išsamios studijos. Man gi dabar tenka apsiriboti trumpa istorine apžvalga.

Renkuosi tokį kelią: šimtą „Draugo“ gyvavimo metų sugrupavau į keturis pagrindinius laikotarpius. Kiekvieną laikotarpį nulemia tuometiniai laikraščio leidėjai, duodami gaires ir paskirdami laikraščio redaktorius. Trumpoje apžvalgoje pateiksiu tik pavyzdžius, iš kurių matyti, kad konkrečiu laikotarpiu katalikybės tiesos lydėjo „Draugą“ (ruošiant straipsnį, kai kurių metų „Draugo“ komplektai nebuvo prieinami, todėl pavyzdžius rasti buvo nelengva). Kiek tos tiesos turėjo įtakos tautiečiams, kiek ir kaip jos buvo įgyvendintos, reikalauja dar didesnių pastangų bei išvalgų.

I.

„DRAUGO“ STEIGIAMASIS LAIKOTARPIS (1909–1919)

Šiam pradiniam laikotarpiui skiriame daugiau dėmesio dėl to, kad jis yra steigiamasis, taigi palikęs gilesnius, išliekančius pėdsakus. XIX šimtmečio antroje pusėje ir XX šimtmečio pačioje pradžioje į Jungtines Amerikos valstijas atvyko daug lietuvių iš caro okupuotos Lietuvos ieškoti laisvės ir darbo. Daugelis buvo mažai išsilavinę, nemokėjo net skaityti. Dauguma atvyko į Pensilvanijos valstiją, kur spietėsi tautiečiai, tikėdamiesi gauti darbo anglių kasyklose. Burdavosi prie parapijų

(kai kurios buvo lenkų). Vyrų po darbo susitikdavo smuklėse. Jaučiamas reikalas susižinoti. Steigiami pirmi laikraščiai lietuvių kalba.

„Draugas“ įsteigiamas kun. dr. Antano Staniukyno iniciatyva

1904 m. iš Europos į Ameriką atvyko šviesus, išsimokslinęs kunigas dr. Antanas Staniukynas. Pajutęs bendros lietuvių kunigų veiklos būtinumą, 1909 m. pradžioje parašė raštą „Sajungos sumanymas“ (jo esmė – steigti kunigų sąjungą, kurios pirmas uždavinys būtų leisti katalikišką laikraštį) ir išsiuntinėjo jį visiems kunigams lietuviams, kurie 1909 m. gegužės 5 d., suvažiavę į Niujorką, įsteigė Amerikos lietuvių Romos katalikų kunigų sąjungą. Kun. Staniukyno rūpesčio dėka jau tų pačių metų liepos 12 d. pasirodė pirmasis savaitraščio „Draugas“ numeris. Kun. Staniukynas ir toliau labiausiai rūpinosi laikraščio likimu, finansine parama ir redagavimu.

Kun. Antanas Kaupas tapo pirmuoju nuolatinio „Draugo“ redaktoriumi (1909–1913). Gabus, apsišvietęs, nepaprastai uolus, ir be laikraščio redagavimo turįs pakankamai daug darbo – Pittstone jis turėjo lietuvių parapiją, kuriai statė bažnyčią. Už redagavimą neėmė atlyginimo, nes ir taip ilgą laiką lietuvių kunigų sąjungos nariai išlaidas dengė „duoklėmis“. Istoriko dr. Antano Kučo teigimu, prieš katalikus nusistačiusieji negalėjo kun. Kaupui dovanoti „už katalikiško laikraščio redagavimą“ ir visaip jį šmeižė. Pasiskundęs kun. Staniukynui, iš jo sulaukė tokio katalikybės įkvėpto atsakymo: „Vienybė tegul bus magnetu, traukiančiu mus į krūvą. Dėl vienybės kai ką ir pakentėti nesibijokim... Juo mažiau ir juo vėliau atlygins žmonės, tuo gausiau ir greičiau atlygins Dievas“. Šiuose žodžiuose bene labiausiai apčiuopiama katalikybės dvasia.

Katalikiškas „Draugo“ charakteris

Lietuviams emigrantams Amerikoje buvo reikalingas jų reikalus ginantis, jų poreikius patenkiantis katalikiškas laikraštis. Jo svarbą geriausiai suprato kun. Staniukynas, ir jam buvo nesunku įtikinti kitus kunigus: be jų finansinės paramos laikraštis būtų sustojęs. Pirmame kunigų suvažiavime laikraščiu buvo parinktas „Katalikų draugo“ vardas. Sąjungos direktoriai vardą sutrumpino, paliko tik „Draugą“, bet pirmojo puslapio viršuje jis buvo pristatytas kaip „katalikiškas laikraštis, pašvęstas Amerikos lietuvių katalikų reikalams“.

„Draugas“ patenkino pagrindinius išeivių lietuvių susižinojimo ir organizacinių ryšių poreikius. Daug tautiečių dirbo anglių kasyklose. Redaktorius kun. A. Kaupas buvo gerai susipažinęs su katalikų Bažnyčios mokslu socialinio teisingumo klausimais: apie darbininkų teisę į teisingą atlyginimą, į tinkamas darbo sąlygas, ypač sveikatos atžvilgiu. Jis teigė, kad Bažnyčia nepritaria nei darbininkus išnaudojantiems kapitalistams, nei prieš juos darbininkus kurstantiems socialistams, linkusiems į ateizmą ir komunizmą. Buvo stipriai pasisakyta ir už tikėjimą, už katalikišką parapiją bei mokyklą ir prasmingą katalikiškų organizacijų veiklą. Važinėdamas ir lankydamas tautiečius, kun. Staniukynas platino laikraštį, rinko aukas ir pats „Draugui“ rašė trumpus religinio turinio straipsnius.

Pradžioje „Draugas“ buvo spausdinamas Wilkes-Barre, Pensilvanijoje. Vis daugiau lietuvių apsigyvendavo Čikagoje. Susidarius geresnėms sąlygoms spaudai, 1912 m. „Draugas“ buvo perkeltas į Čikagą. Kartu persikėlė ir jo redaktorius kun. A. Kaupas. Deja, susirgęs vėžiu, jis mirė 1913 metais.

„Draugas“ nesustojo. Amerikos lietuvių gyvenime jis jau buvo užėmęs svarbią vietą. Laikraštį toliau redagavo kun. Fabijonas Kemėšis, kun. Antano Kaupo brolis Julius, o 1916 m., „Draugui“ tapus dienraščiu – kun. dr. Antanas Maliauskis.

II.

LIETUVIŲ MARIJONŲ GLOBOJE (1919–1952)

Antrasis „Draugo“ istorijos laikotarpis susijęs su lietuvių marijonų globa. Neseniai Amerikoje įsikūrę lietuviai marijonai 1919 m. sutiko rūpintis „Draugo“ dienraščiu, kuris dažnai turėdavo finansinių sunkumų. Mat vienas pagrindinių marijonų vienuolijos tikslų kaip tik buvo katalikiškoji spauda.

Tapę laikraščio leidėjais, marijonai parinko jam ir tinkamą redaktorių – viskam gabų (vėliau vyskupu tapusį) kun. Pranciškų Būčį, MIC, kuris išlaikė „Draugą“ kaip lietuviams išeiviams besirūpinantį katalikišką laikraštį. Tačiau kun. Būčys buvo redaktoriumi tik iki 1921 metų. Toliau ėjo neiškaus pobūdžio redagavimo laikotarpis, kuriam baigiantis 1927 m. redaktoriumi išrinktas nebe marijonas, bet pasaulietis – bene veikliausias Amerikos lietuvių visuomenininkas (daug nuveikęs ir Lietuvoje) Leonardas Šimutis.

Dėmesys katalikiškai veiklai, religijai ir moralei

Iš dažnų trumpų pasisakymų apie šio audringo laikotarpio įvykius, iš žinių ir jų komentarų, apskritai iš viso turinio galima spręsti, kad to meto „Draugas“ – katalikiškas laikraštis. Ypač II Pasaulinio karo laikotarpiu ir po jo tvirtai pasisakoma už nepriklausomą Lietuvą, protestuojama prieš šalies okupaciją. Nurodomos komunizmo klaidos. Iškeliama tikėjimo persekiojimas Lietuvoje sovietų okupacijos metu. Taip pat nuolat spausdinamos „Rimties valandėlės“ moralės ir religijos temomis, pvz. „Kaip aš žinau, kad yra Dievas?“ (medicinos daktaras A. J. Javois, 1951.03.10). Vėdamieji nepasirašomi, yra tik straipsnių pavadinimai, pvz.: „Šiandieninės mokyklos ir auklėjimas“ (iškeliamas katalikų mokyklų reikšmė, ypač kai jos draudžiamos okupuotoje Lietuvoje, 1951.06.09). Ypatingas dėmesys skiriamas katalikų veiklai, pvz., straipsnis „Gražiai veikia katalikai darbininkai“ (iš Brooklyno, 1951.03.20).

Šis laikotarpis pasibaigia su L. Šimučio redagavimo pabaiga 1952 m.

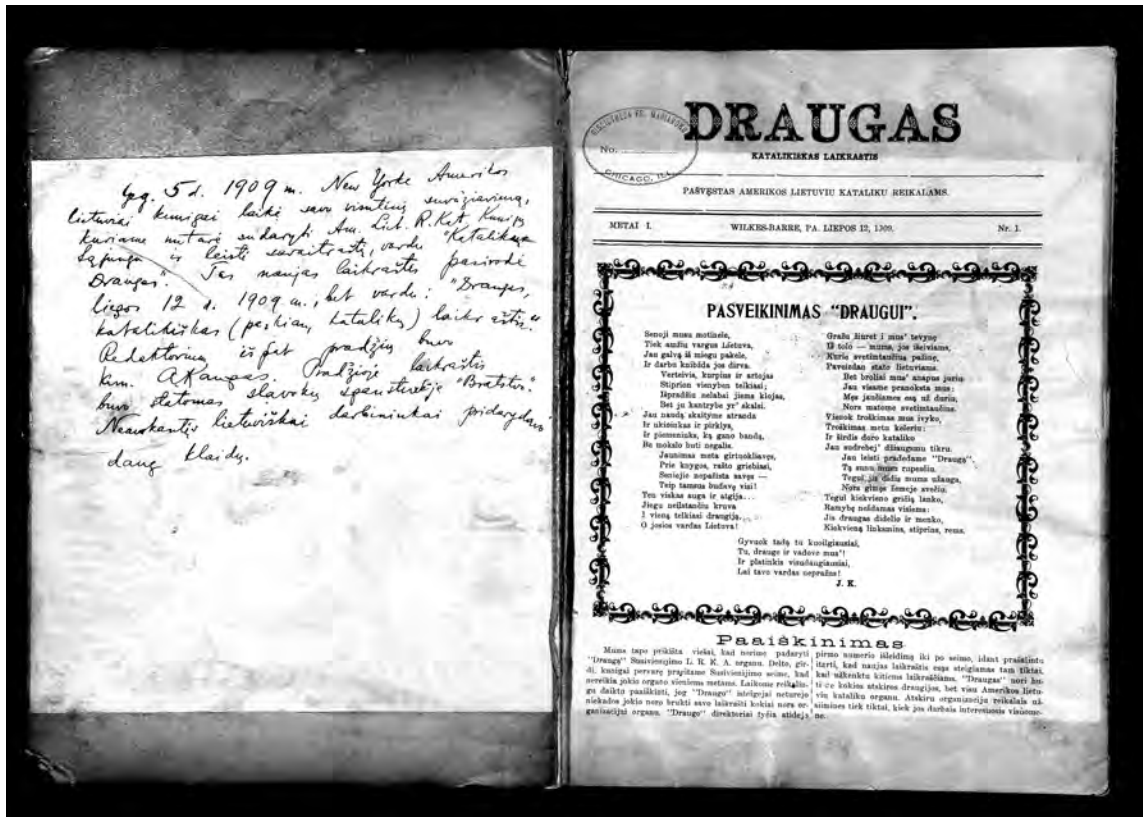
III.

DIENRAŠČIUI PALANKUS LAIKOTARPIS (1952–2002)

Po II pasaulinio karo Jungtines Amerikos valstijas pasiekė naujas lietuvių antplūdis – pabėgėlių, kurie, pasitraukę iš tėvynės, laikinai prisiglaudė stovyklose Vokietijoje, o atsiradus galimybei, buvo priimti svetingos Amerikos ir Kanados. Pabėgėlių gretose buvo daug inteligentų, kultūrinių. Kai kurie jų rado darbą „Drauge“, kiti spietėsi į platų bendradarbių ratą ar tapo uoliais skaitytojais.

Turėdami tam tikrų sunkumų, „Draugo“ leidėjai lietuviai marijonai norėjo, kad „Draugo“ spausdinimo atsakomybe ir našta dalintųsi ir katalikiškoji lietuvių visuomenė. Nuo 1941 m. buvo oficialiai įsteigta Lietuvių katalikų spaudos draugija, kurios taryba sudaryta pusiau iš visuomenės atstovų (kurių didesnė dalis buvo kunigai), pusiau iš tėvų marijonų. Pirmuoju ilgamečiu draugijos pirmininku tapo prel. Ignas Albavičius. Ši taryba buvo įpareigota rūpintis „Draugo“ parama.

„Draugo“ vyr. redaktorais vėl buvo išrenkami spaudos darbai gabūs marijonai: kun. Vytautas Bagdanavičius, MIC (1952–1960), kun. dr. Viktoras Rimšelis MIC (1960–1963), kun. Pranas Garšva, MIC (1963–1993); paskui redaktore tapo Danutė Bindokienė (1993–2007). Nuo 1949 m. pradėtas leisti „Draugo“ šeštadieninis kultūrinis priedas. To priedo redaktoriai šiuo laikotarpiu

Pirmasis katalikiško laikraščio „Draugas“ numeris.

Kun. Antanas Kaupas.

buvo kun. dr. Juozas Prunskis (1949–1961), Kazys Bradūnas (1961–1981), Aušra Liulevičienė (1981–1998) ir Danutė Bindokienė (nuo 1998).

Dėmesys katalikybei

Nors vyriausiasis redaktorius kun. Pr. Garšva dienraštį pradėjo vadinti „pasaulio lietuvių laikraščiu“, tačiau tai nereiškė katalikybės atsižadėjimo, o tik norą dienraščio pagalba sujungti visus lietuvius. Laikraščio turinys liko katalikiškas: tai rodė straipsniai, žinios, komentarai, vedamieji. Toliau spausdinama skiltis „Rimties valandėlės“, kuri gvildeno religijos ir moralės klausimus bei aktualijas, pvz., „Kristaus palaiminimas šeimai“ (J. V., 1983.03.19), „Mokslas ir tikėjimas suderinami“ (J. V., 1983.06.18).

„Mokslas, menas, literatūra“ nurodė, koks turi būti kultūrinio priedo turinys. Bandyta tai įgyvendinti, skelbiant, pvz., kun. dr. J. Prunskio straipsnį „Mokslas atranda sielą“ (1951.03.10), prancūzų rašytojo Antoine de Saint-Exupery kūrybą, publikuojant dailininkų darbus. Šis priedas įgijo savo veidą, kai jį redaguoti ėmėsi rašytojas Kazys Bradūnas (1961–1981). Spausdinama buvo ne tik grožinė literatūra ir publikuojami meno kūriniai, bet ir gilios pasaulėžiūrinės temos, mokslo straipsniai, pvz., „Jeigu yra protingų būtybių kitose planetose: Bažnyčios ir teologų požiūris“ (1963.08.31). Tai buvo laikotarpis, kada netrūko lietuvių išėivių, sugebančių rašyti tokiomis temomis, ir buvo skaitytojų, kurie sugebėjo domėtis tokiomis temomis, kaip evoliucija ir krikščionybė. Kun. dr. Antano Paškaus straipsnių serija apie mąstytojo P. Teilhardo de Chardino pastangas derinti krikščionybę ir evoliuciją susilaukė ne tik susidomėjimo, bet ir diskusijų. Priedo skiltyje „Kertinė paraštė“ vietos rado tokios temos, kaip „Lietuvis katalikas savo visuomenėje“ (V. Bgd. – kun. Vyt. Bagdanavičius MIC, 1963.11. 09).

Kultūriniame priede šių laikų apraiškoms atvira buvo ir jo redaktorė Aušra Liulevičienė (nuo 1981). Skelbtas Jono Gyljo (John Gyllies) straipsnis „Tarpkonfesinės Šv. Rašto laidos apžvalga“ (1990.06.02), aktuali „Kertinės paraštės“ tema „Dievo ir žmogaus sąveikos šventė“ (naujas žvilgsnis į Sekmines; a. ll., 1990.06.02).

Danutė Bindokienė pradėjo redaguoti „Draugą“ 1993 m. Pažymėtini jos dažni vedamieji „Drauge“ lietuviybės ir visuomeninės temomis, o kultūriniame priede, kurį jai teko redaguoti nuo 1998 m., katalikybei skiriamas dėmesys Kalėdų ir Velykų proga, kai švenčių prasmės išryškiniui skelbti straipsniai ir poezija. Redaguodama ne tik kasdieninį „Draugą“, bet ir jo šeštadieninį kultūrinį priedą, ji parodė retą ištvėrmę, tik, deja, trūko laiko skirti didesnę dėmesį kultūrinio priedo turiniui.

IV.

DERINIMASIS PRIE NAUJŲ SĄLYGŲ (nuo 2002 metų)

Keičiantis laikams, retėjant vyresnio amžiaus skaitytojų gretoms, atvykstant vis daugiau „trečios bangos“ tautiečių iš Lietuvos, reikėjo derinti laikraštį prie naujų skaitytojų. Į redakciją buvo priimama vis daugiau žmonių iš naujai atvykusiųjų.

Mažėjant tėvų marijonų rūpinimuisi „Draugu“, Lietuvių katalikų spaudos draugijos taryba ėmė kreipti didesnę dėmesį į dienraščio kryptį ir jo pritaikymą besikeičiantiems laikams. 2002 metus tenka laikyti „Draugo“ dienraščio naujo laikotarpio pradžia. Aišku, tas laikotarpis dar tęsis ir po sukaktuvinių, 2009-ųjų metų.

Šį laikotarpį apibūdintume taip: Lietuvių katalikų spaudos draugijos taryba, pasijutusi atsakinga už laikraščio kryptį ir ateitį, nutarė įgyvendinti du pakeitimus (šio straipsnio tikslas nėra tų sprendimų nagrinėjimas, tik norisi pažvelgti, ar po šių pasikeitimų „Draugą“ tebelydi katalikybe).

Pirmas pakeitimas: redaguoti kultūrinį priedą buvo pakviestas kun. dr. Kęstutis A. Trimakas (2002 ir 2007), o jam vis grįžtant dėstyti Lietuvos universitetuose, vėliau priedą redagavo Aldona Žemaitytė (2007–2009).

Antras pakeitimas: „Draugo“ vyr. redaktorę Danutę Bindokienę 2007 m. pakeitė nauja vyr. redaktorė – dr. Dalia Cidzikaitė.

Katalikybė „Draugo“ pasikeitimų metu (2002–2009 m.)

Kaip šie pakeitimai redakcijoje paveikė „Draugo“ katalikiškumą?

„Draugo“ leidėjų pirmininkai dr. Petras Kisielius (2002) ir adv. Saulius Kuprys (2007) išreiškė tą patį norą: kultūrinio priedo turinys turėtų būti daugiau katalikiškas. Naujas redaktorius kun. K. Trimakas tai ir vykdė: 1) kultūrinio priedo turinyje atsirado nauja tema – kultūra ir jos įtakos svarba (žr. vedamuosius 2007.04.01; 2007.06.02; 2007.07.21; 2007.07.28); 2) dr. Antano Maceinos diplominės studijos „Religija ir kultūra“ ištraukos (2002.07.13; 2002.07.20) atskleidė esminį ryšį tarp kultūros ir religijos (kultūrai reikia religijos, „religija yra kultūros viršūnė“); 3) didesnis dėmesys skiriamas krikščioniškai pasaulėžiūrai (2007.04.07); 4) turinyje buvo siekiama didesnės lygsvaros tarp suminėjų trijų kultūros sričių – mokslo, meno ir literatūros: apleistam mokslui buvo skirtas didesnis dėmesys; 5) šeštadieninis kultūrinis priedas pavadintas tinkamesniu „Kultūros“ vardu (žr. straipsnį: „Draugo“ dienraščio

šeštadieninis palydovas „Kultūra“ netrukus viešumon pasirodysiančioje „Draugo“ istorinėje knygoje „Draugui“ 100: už katalikybę ir lietuviybę“).

Aldona Žemaitytė (2007–2009) redagavo priedą iš Lietuvos. Vien pažvelgus į 2008 m. „Kultūros“ turinį, religijai skirtame skyriuje pastebime nemažai straipsnių. Bene svarbiausias įvykis – tais metais minima 400 m. Marijos apsišvišimo Šiluvai sukaktis, ne kaip praeitis, bet kaip dabarčiai reikšmingas įvykis (K. A. Trimakas, 2008.09.06 ir t.t.). Į Šiluvą iš istorinio taško pažvelgiama kun. Stasio Ylos studijos „Šiluva Žemaičių istorijoje“ recenzijoje (Vincentas Uždavynys, 2008.01.12). Sudomina Nerijaus Šmerausko pastabos apie naują teologijos šaką – „Atėjo laikas tyrinėti ‘rinkos’ teologiją“ (2008.03.22). Besilankant vaikų globos namuose, Renatai Šerelytei iškyla nauji „Advento klausimai“ (2008.12.20). Aldona Žemaitytė svarsto „Advento“ prasmę (2008.11.29). Teologo žvilgsniu į C. S. Lewis „Kosminę trilogiją“ ir krikščioniškas alegorijas žvelgia Kęstutis A. Trimakas (2008.11.29 ir t.t.). Skelbiamas pokalbis su prof. Antanu Maceina („Tylinio Dievo akivaizdoje“, Tatjana Maceinienė, 2008.01.26). Yra ir religinės poezijos. Išvada: religija randa savo vietą „Kultūroje“.

2007 m. „Draugą“ pradėjo redaguoti nauja vyr. redaktorė Dalia Cidzikaitė. Nepastebima, kad dienraštyje religijos temų būtų sumažėję. Moralės ir religijos temomis pasisako dr. Romualdas Kriaučiūnas ir Aleksas Vitkus. Jau gerokai anksčiau iš dienraščio puslapių dingusios „Rimties valandėlės“ vietą leidėjų nurodymu užėmė iš Vatikano radijo gaunama medžiaga (popiežiaus Benedikto XVI, arkivysk. Sigito Tamkevičiaus ir kt. religinės mintys naujame skyriuje „Ganytojo žodis“). Atrodo, kad religinės skaitybos šiandieniniame „Drauge“ yra daugiau, negu anksčiau.

Išvada

„Draugo“ laikraštis buvo įsteigtas asmenų, besirūpinančių lietuviams tautiečiais, atsidūrusiais naujame Amerikos krašte, o tas rūpinimasis siejosi su katalikybe.

Šis rūpestis lydėjo „Draugą“ per visą šimtmetį užtrukusią jo istoriją. Tą byloja minėti pavyzdžiai iš keturių laikotarpių. Kartais akcentai skyrėsi, bet jie rodė katalikiško rūpesčio tęstinumą. Tie pavyzdžiai buvo ir sėklos, ir vaisiai tautiečių mintyse, širdyse ir gyvenime.

Toks žvilgsnis į praeitį ir į dabartį. O kokia bus ateitis? Nesu pranašas. Tačiau remiantis praeitimi, atrodo, kad kol bus pakankamai tautiečių, besirūpinančių gyvenimo prasme ir gelme, bus ir katalikybės skatinamų asmenų jiems leisti „Draugo“ laikraštį. □

Spausdinti knygas – jo pašaukimas

Mykolas Morkūnas per padidinamąjį stiklą

RAIMUNDAS MARIUS LAPAS

M. Morkūnas Freiburge, Vokietijoje 1949 m.

Mykolas Morkūnas gimė 1916 m. vasario 17 d. Pyslikyje, Vaškų valsčiuje, Biržų apskrityje. Baigęs Biržų gimnaziją, 1938–1940 m. mokėsi Kauno kunigų seminarijoje. Tiesa, seminarijos nebaigė. 1940–1944 m. pasuko kitu keliu – studijavo ekonomiką Vilniaus universitete. Lietuvos sostinėje jau tuomet jis turėjo privačią spaustuovę, spausdino nelegalų laikraštį „Laisvas žodis“. Antrąsyk bolševikams užgrobus Lietuvą, 1944 m. Morkūnas pasitraukė į Vakarus. Prieglobstį susirado Austrijoje. 1947 m. lapkričio 22 d. Morkūnas apgynė ekonomikos mokslų doktoratą Insbruko universitete.

1948–1949 m. lankė Freiburgo meno mokyklą. „Lipdė puodus“ – žodžiu, studijavo keramiką. Vėliau persikėlė į JAV, apsigyveno Čikagoje. Čia įsteigė lietuvišką spaustuovę.

1993 m. spaustuovė buvo perkelta į Kauną. Lygiai prieš 10 metų, 1999 m. balandžio mėn. 15 d. Three Oaks Mičigane nustojo plakti Mykolo širdis. Jis mirė, tačiau jo asmenybė ir darbai tebejaučiami mūsų išsivijos gyvenime. Vargu ar Amerikoje buvo antras toks produktyvus ir dosnus lietuvis spausdininkas kaip Mykolas Morkūnas.

Savo kailiu patyriau, kas yra lietuvis spausdininkas!

Mūsų keliai su Mykolu susiėjo bene 1981-aisiais. Tuomet savo spaustuvei jis buvo išsinuomąs dideles patalpas Čikagos pietinėje dalyje Gage Parke ties 59-tos ir Sacramento gatvių sankryža. Pastatas priklausė amerikiečių jaunimo organizacijai „Junior Achievement“, tačiau šio židinio siela buvo Mykolas Morkūnas. Ten iš tikrųjų buvo mažytis lietuviškos kultūros centras: pastate įsikūrė Vydūno fondas ir Lithuanian Library Press, prieglobstį rado Lietuvių fondas ir Petro Bernoto International Historic Films. Berods, vienu metu savo archyvą šiose patalpose laikė ir advokatas Povilas Žumbakis. Aš ten dažnai lankydavau, nes, porą

metų gulėjusi, 1983 m. pagaliau buvo spausdinama mano knyga „Ten, ekrane sužibus: Amerikos lietuvių kinematografija 1909 – 1979“. Visko patyriau tarp tų keturių sienų – ir svajonėmis dalinausi, ir keiksmožodžiais svaidžiausi – tačiau spausdininkas Mykolas Morkūnas liko mano atmintyje kaip Šviesuolis iš didžiosios raidės.

Čia – kelio pradžia

Prisiminti Mykolą pasiprašiau mielą bičiulį ir kaimyną Clementę Dedelą. Ir ne veltui – juk Clemente dirbo pas Morkūną vos ne nuo pirmųjų spaustuovės įkūrimo dienų. Clemente – labai draugiškas žmogus. Nepamatysi jo surūgusio, jis visada šypsosi – tarsi jį nuolat lydėtų gimtosios Argentinos saulutė. Jis nei dipukas, nei trečiabangis. Clemente atvyko į Čikagą 1960 m. pagal darbo sutartį – tuometinis „Draugo“ administratorius, marionas kunigas Albinas Spurgis pakvietė jį dirbti dienraščio spaustuovėje. Netrukus ir Mykolas Morkūnas susipažino su lietuvių kilmės argentiniečiu ir pasiūlė jam darbą savo spaustuovėje. Kaip dabar prisimena pats Clemente, Mykolas nebuvo patentintas tuometiniu savo rinkėju, Amerikos lietuviu Petru Leonardu, kuris tai atėidavo į darbą, tai ne. Matyt, žmogus blaškėsi tarp kelių vietų (kiek žinoma, dirbo pas socialistus „Naujienose“, vėliau įsidarbino pažangiečių laikraščio „Vilnis“ spaustuovėje). Jiedu susitarė: rytinėj pamainoj Clemente dirbs pas Mykolą, popietinėj – „Drauge“.

– Palauk, palauk, Tu vienu metu dirbai ir pas marionus, ir pas Mykolą – ar ilgai tai tęsėsi?

– Ramojus sugalvojo, kad nori išmokti amato (Ramojus – tai žurnalisto Vlado Būtėno slapyvardis – RML past.). Jis vis užėidavo pas Morkūną ir prašydavo, kad pamokyčiau dirbti su linotipu. Tai nelengva... Katilas pilnas švino, darbas bjaurus, nešvarus... Na, bet šiek tiek jis išmoko... O aš kaip tik po trejų metų JAV sugalvoju nuvažiuoti į Argentiną. „Draugas“ suruošė išleistuves. Kun. Spurgis klausė, kiek laiko būsiu išvykęs? Sakiau – nežinau, gal tris mėnesius, gal trumpiau... O iš tikrųjų Argentinoje prabuvau aštuonis ar devynis mėnesius, nes vietinis lietuvis kunigas man pasiūlė biznį daryti. Bet nieko iš to neišėjo, ir aš nutariau vėl prašytis į „Draugą“. Rašau laišką. Gaunu atsakymą, kad mano vietą jau užėmė... Ramojus. Gražu, ar ne? Grįžtu į Čikagą, nueinu pas Mykolą pasiskųsti. O jis nuramino, sako – nieko tokio, atėik pas mane dirbti! Ir pasiūlė dirbti prie linotipo, o taipogi prie laužymo. Taigi, pilnu etatu pradėjau dirbti pas Morkūną nuo 1964 metų vasaros.

– Tai čia ir buvo Mykolo startas?

– Morkūnas dirbti pradėjo ne Ashland gatvėje. Savo pirmąją spaustuovę jis įkūrė Čikagos Bridgeport kvartale kartu su Vytautu Sauliumi – nuomojo mažą kambarėlį. Mykolas jau tada spausdino nedidelius pamfletėlius. Turėjo mažiuką presą, rotoprintą. Persikėlęs į Ashland gatvę jis nusipirko linotipą ir jau turėjo vietos didesniai presui. Galima sakyti, kad pradėjo jis nuo nulio... Buvo tuomet vedęs, jo sūnui tebuvo kokie metukai. Jo žmona Zina Ohio universitete buvo baigusi „commercial design“ – prekybos dizainą. O darbų kiek buvo – Dievulėliau! Vien iš Lietuvos atvykusių įvairiausių partijų kiek! Ir visi norėjo turėti savo spaustuovę. Frontininkai turėjo savo laikraštėlius. Neatsilikio ir socialistai. Buvo ir kudirkiečiai su „Varpu“. Voldemarininkai turėjo savo „Nepriklausomą Lietuvą“. Paskui atsirado „Akiračiai“. Didžiausia bėda buvo su teksto rinkimu. Daug laikraščių buvo rašoma tiesiog mašinėle. Atnešdavo jau paruoštus puslapius, mes juos nufotografuodavom, įdėdavom nuotraukas ir ofsetiniu būdu spausdinavom. O kiek vyko visokių parodėlių, koncertų, švenčių – ir visiems reikėjo programų! Žodžiu, lietuviško darbo buvo labai daug. Be to, Morkūnas priimdavo užsakymus ir iš amerikiečių. Gyveno Mykolas Oak Lawne, ir vietiniai smulkieji verslininkai užsakydavo pas jį įvairius reklaminius pamfletus, kainoraščius ir t.t. Mažasis presas dirbdavo dieną naktį be sustojimo. Didysis buvo skirtas lietuviškų knygų spausdinimui. Jų irgi nemažai paleidom į pasaulį – vien Mackaus fondas išleisdavo dvi tris knygas per metus.

– Ar didelis buvo spaustuovės personalas?

– Mūsų komandą sudarė pats Mykolas, jo žmona Zina ir aš. Vėliau prie sugadintų knygų lankų surinkimo atėidavo padirbėti apylinkių mergaitės – jų tarp jų buvo ir Ramunė Kviklytė (garsaus žurnalisto ir daugelio knygų autoriaus, buvusio „Draugo“ redaktoriaus Broniaus Kviklio dukra – RML past.). Jos mums talkininkavo tol, kol Mykolas įsigijo pirmąjį kompiuterį. Tas kompiuteris fotografavo raides: surenka eilutę ant negatyvo, paskui išryškina. Viena tokia mašina galėjo aptarnauti keturis ar penkis rinkėjus – tai labai pagreitino mūsų darbą. Tuomet tas aparatas kainavo apie 16 000 dolerių.

– Bet, „užėjus debesims“, Morkūnas išsikraustė iš Ashland gatvės, ar ne?

– Ateina kartą kunigas Algimantas Kezys ir sako: „Mykolai, žiūrėk, kas čia darosi, koks čia baisus rajonas... Žmonės bijo čia atvažiuoti!“. Ir

Išlydint spaustuovės darbuotojo tėvą atgal į Argentiną. Savininkas Mykolas Morkūnas, Clementes Dedelos pusbrolis Ričardas Kalibatas, Clementes tėvas Balys (su dovanotomis kanklėmis, kurias parūpino „Margučio“ radijo laidų vedėjas Petras Petrutis) ir spaustuovės darbuotojas Clemente. Čikaga 1967 m.

surado jam pastatą 59-toje gatvėje. Vietos daug, atvežė naują kompiuterį. Tuomet į mūsų komandą įsijungė ir Henrieta Vepštienė. Tai buvo, regis, 1980 m. Kai turėdavau išvykti kur nors ilgesniam laikui, mane pavaduodavo Vytautas Pajaujis iš Argentinos. Paskui paaugo Morkūnų sūnus – jis prisidėjo: paruošdavo popierių spausdinimui, dažus, plokšteles. Kai Mykolas įsigijo „perfect binding“ knygų įrišimo aparatą, sūnus dirbo prie jo. Aš rūpindavausi ta rinkimo mašina, kuri kaspiną gamindavo. Prie kitų mašinų dirbo Marija Paškevičienė, Henrieta Vepštienė, Stasė Vaškeliene, Danutė Bindokienė. Dar prie vienos mašinos dirbo toks Aloyzas Pakalniškis. Gabus vaikas buvo – velniškai greitai rinkdavo tekstus. Ir taip maždaug iki 1988 m., kai įsigijom pirmą MacIntoshą.

Žymusis aktorius apie žinomiausią spaustuvininką

Štai kaip Laimonas Noreika prisimena Mykolo Morkūno spaustuvę:

„Taip susiklostė aplinkybės, kad aš tris kartus lankiausi Mykolo Morkūno spaustuvėje, bendravau su Clemente Dedela, Morkūno spaustuvės darbuotoju. (Mums grįžus iš Amerikos, jis su ekskursija dešimčiai dienų buvo atvykęs į Lietuvą, ir čia susitikom). Atrodė, lyg būčiau seniai susibičiuliavęs su tos spaustuvės kolektyvu. Tik keli žmonės, o atmosfera – nuostabi. Atrodo, visi spaustuvės darbuotojai įsimylėję tą spaustuvę, čia jų gyvenimo prasmė, džiaugsmas ir pasididžiavimas... Pačiam Mykolui Morkūnui jau turbūt arti 70-ties. Stambus, aukštas vyras, valstietiško tipo, ramus, santūrus. Aprodė savo valdas. Įvedė į kambarį – sakytum, spausdintų knygų sandėlis: vietinių poetų knygos, albumai, istoriniai leidiniai. Paskutinė – Jono Basanavičiaus „Aušros“ komplektas, sudėtas į knygą taip tobulai, kad sunku patikėti, jog tai senų XIX amžiaus laikraščių rinkinys. Atrodo, lyg būtų ką tik išleistas ir atspausdintas. Tokiu pat būdu ir Adolfo Šapokos „Lietuvos istorija“ pakartota. Išleista bene 6 tomų „Lietuvos vyskupijų istorija“. Tai milžiniškos knygos. Morkūnas siūlo vežtis į Lietuvą. Tai neįmanoma – kiekvienas tomas didesnis už enciklopediją, be to, tokių knygų neperveši per sieną. Morkūnas skundžiasi, kad labai retai jų išleistos knygos, pasiūstos į Lietuvą, pasiekia adresatą. Mes aiškinam, kad jei knygos ir nepasiekia adresato, jos nedingsta – perduodamos didžiųjų bibliotekų specialiesiems fondams. Morkūnas tikisi, kad jei bibliotekos knygas gauna, jei knygos nenaikinamos – tai jau ne bėda. Clemente pasakoja, kad visi darbuotojai labai gerbia Morkūną. Spaustuvė šeimininkui – verslas, bet jis to verslo nesureikšmina. Spausdinti ir platinti knygas – jo pašaukimas. Kartais akivaizdu, kad knyga bus nuostolinga, neverta spausdinti, o Morkūnas prieštarauja: „Bus knyga – tai jau ne nuostolis, o pelnas“...“

Paskutinė gyvenimo korektūra

– Kada Mykolas nutarė savo spaustuvę likviduoti?

– Pradžiai aš Tau papasakosiu vieną anekdotą. Kas yra spaustuvininkas? Mudu su Vyta Pajauju nutarėm įsteigti savo spaustuvėlę. Išsinuomojom patalpėlę 79-toje gatvėje, nusipirkom linotipą. Įsigijom presiuką iš vieno amerikiečio spaustuvininko. Žmogus garbingo amžiaus, bet ištikimas savo amatui. Jis pasakojo mums – nuvažiuokit vakare į bet kokį miestelį. Kur jūs pamatysite degančią šviesą? Karčemoje, vaistinėje ir spaustuvėje. Spaustuvininkas neturi nustatytų tradicinių darbo valandų. Mykolas buvo iš tokių. Jis pirmasis rytais į darbą ateidavo. Kartais grįžtu iš kokio lietuviško renginio Jaunimo centre, važiuoju pro spaustuvę 10–11 valandą vakaro – dar šviesa dega, nes kaip kitaip suspės užsakymus atlikti... Pavyzdžiui, kitas čikagietis spaustuvininkas Vladas Vijekis dirbdavo nuo 8 val. ryto iki 5 val. vakaro ir sakydavo – darbo diena baigta. Mykolas dirbdavo ištisai – kartais net dvi paras be miego. Bijodavome, kad presas nesulūžtų! Pavyzdžiui – vyksta Šokių šventė. Dvi dienos iki tokio didelio įvykio, o programa dar neatspausdinta!

Morkūno presai keliauja į Kauną. Sėdi (iš kairės): Viktoras Naudžius ir Alfonsas Pargauskas. Stovi: Mykolas Morkūnas, Clemente Dedela ir Vidmantas Zavadskis. Čikaga 1993 m.

– Ir ne paslaptis, kad dažnai taip atsitikdavo...

– Sutardavom, kad knyga bus atspausdinta tada ir tada... bet geri norai dažnai ir likdavo norais. Atsimenu, ateidavo pas mus Alicija Rugytė (Lietuvių istorikų draugijos pirmininkė Čikagoje, išleidusi tiek knygų, kad reiktų kelių žmonių abiejų rankų pirštų joms suskaičiuoti – RML past.) ir sakydavo: Mykolai, tu turi man paruošti knygą iki to laiko, nes aš jau salę užsaciau jos sutiktuvėms! Tai ką daryti – turim išleisti! O kad spaustuvė pradėjo „šlubuoti“, tai, manyčiau, buvo natūralus procesas. Atsirado kompiuteriai, spausdintuvai, ir tokių lokalinių – „neighborhood“ – spaustuvėlių paklausa žymiai sumažėjo. Žmonės patys pradėjo spausdinti – na, gal kokius vestuvinius pakvietimus dar ir užsakydavo. O nuo 1988-tųjų apskritai visi vežė savo darbus spausdinti į Lietuvą. Sakydavo, ten daug pigiau. Tuomet čia labai sumažėjo spaudos. Vienas po kito užsidarinėjo lietuviški laikraščiai. Ne paslaptis, kad Mykolo sveikata, ypač regėjimas, tada irgi sušlubavo. Kartą klausiu: ei, Mykolai, žiūrėk, ar čia dažų netrūksta? O jis man: ne, ne, viskas tvarkoj. O paskui pasiima gražtą, prideda pirštą, kad pajustų, kuria kryptim tas gražtelis juda... Iškart supratau, kad Mykolas jau nebemato. Ir jo sūnus pasakė: užtenka, baikim biznį su lietuviais, išvežkim tą spaustuvę iš čia, nes smaugia mus mokesčiai. Ir išvežė į Mičiganą. Galvojo, dar liks vis tiek lietuviškų užsakymų. Tiesa, pasiliko „Akiračiai“. Kai buvo atkurta nepriklausomybė, frontininkai sumanė turėti savo spaudą Lietuvoje. Čikagoje jie įkūrė korporaciją, iš Mykolo gavo visus presus, išsinuomavo patalpas Lietuvoje ir įsteigė Mykolo Morkūno spaustuvės skyrių. Buvo išleista 10 000 akcijų emisija, dalį jų pats Mykolas pasiėmė už įrangą, ir į Lietuvą buvo išsiųstas talpintuvas su visa spaustuvės įranga. Spaustuvė iki šiol sėkmingai dirba, tačiau ne paslaptis, jog jos ryšys su Čikagoje įsteigta Morkūno spaustuve – tik vardas. Jie turi savo valdybą – jai priklausau ir aš, – tačiau jokių piniginių reikalų tarp šių dviejų spaustuvių niekada nebuvo. Jie prieš kiek laiko nusipirko pastatą Kaune, turi 17 darbininkų, įsigijo presus, su kuriais galima spausdinti iš karto ant abiejų pusių. Taip ir laikosi Morkūnas ir Ko!

– Clemente, ar yra užfiksuota, dokumentuota, kiek per tą laikotarpį Mykolas išleido spaudos vienetų – knygų, vadovėlių, brošiūrų, programų, žurnalų, laikraščių?

– Tikrai nežinau. Bet, prisimenu, kai buvo Lietuvoje medalių dalinimo mada, galvojau – o kodėl Mykolui nebuvo toks apdovanojimas paskirtas? Parašiau laišką Lietuvos prezidentui Valdui Adamkui. Jame paminėjau, kad paminklą Mykolas pats sau pasistatė – jei surinktume visus jo spaudinius ir sukrautume vieną ant kito, būtų didesnė statula, nei Gediminas ant žirgo Lietuvos sostinėje. Paskui jam vis dėlto buvo paskirtas medalis. Tačiau Mykolas sunkiai sirgo, ir Morkūnienė paskambino man iš Mičigano, klausė, ar aš negalėčiau to medalio atsiimti. Paklausiau, kodėl sūnus nepasiima, o jos atsakymas buvo paprastas –

sūnus susipykęs su organizatoriais. Nuėjau pas Stasį Barą, o jis man atrėžė, kad negalima. Į Čikagą delegacija medalio su savimi neparsivežė. Taip ir nežinau, koks jo likimas...

Kai presas sustojo – ir širdelė nebeplaka ...

Kaip glaustai įvertinti žmogų, kuris beveik pusę savo profesinio amžiaus nesavanaudiškai atidavė lietuviškam spausdintam žodžiui? Dažnai pagalvoju – koks nepaprastas buvo Mykolo altruizmas!

– Clemente, sėdim su Tavim prie diktofono visą vakarą. Akivaizdu, ne viską dėl vietos stokos galėsim „Draugo“ skaitytojams papasakoti, tačiau apibendrinant mudviejų pokalbį, kokį Tu nupieštum Mykolo portretą – kaip žmogaus, verslininko, draugo, kaip lietuvių patrioto, kaip tikinčiojo?

– Pliusai. Visur – plusai. Jis buvo atsidavęs lietuvių spaudai ir kalbai. Dažnai lituanistinėms mokykloms atlikdavo spaudos darbelius beveik už ačiū, nes jie neturėdavo paramos šaltinių. Visokias sąsiuvinis, vadovėlių spausdinimas... Mykolas tik teisindavosi: na va, kaip čia gali imti iš tų mokyklų, juk jie neturi pinigų. Imdavo tik už popierių ir dažus. Daug buvo tokių darbų, kur jis pats dar ir pridėdavo asmeniškai iš savo kišenės. Buvo filantropas – daug atidavė švietimui ir lietuvių kalbai. Mykolas, beje, kadaise universitete studijavo ir diplomatiją – kartu su Vytautu Dambra. Dambra padarė karjerą, o Mykolas taip ir liko ištikimas savo presui ...

Mykolas buvo prisirišęs prie žemės. Mylėjo bites. Mičigane turėjo avilių. Po darbų vėlyvą šeštadienio vakarą traukdavo Three Oaks link rūpintis savo „mažaisiais dūžgiančiais šeimos nariais“. Ūkininkaudavo. Jam buvo džiaugsmas auginti daržoves, mat galėjo visą procesą iš arti stebėti.

Jis buvo giliai religingas. Prieš karą porą metų studijavo Kauno kunigų seminarijoje. Jis man pasakojo, kad būnant seminaristu, tėvai jam darė didžiulį spaudimą, kad išvyktų iš Lietuvos. Taip ir atsitiko. Mykolas nutraukė mokslus ir išbėgo į Vokietiją... Tačiau atsidavimas religijai liko visam gyvenimui. Tik į pačią pabaigą jis tapo tokiu „ortodoksu“... Prisimenu, kai buvo įvedama į bažnytines apeigas lietuvių kalba? Pirmą mišiolą lietuviškai Čikagoje ruošė kunigas jėzuitas Raudeliūnas. Kai prasidėjo naujos reformos, Mykolas šito negalėjo ištverti. „Kaip bažnyčia gali senas tradicijas laužyti?“ Po kiek laiko susirado kažkokį kunigėlį, kuris laikydavo šv. Mišias lotynų kalba. Mykolas susirinkdavo prijaučiančias moterėles ir veždavo jas kažkur toli į Indianą išklaudyti Šv. Mišių. Kiekviena reforma bažnyčioje Mykolui buvo tarsi peilis po kaklu! Kaip ten bebūtų – Morkūnas buvo fundamentalistas...

Sutinku su Clemente – Morkūnas visada buvo toks. Biržuose, Insbruke, Čikagoje – o greičiausiai ir dausose. □

BITĖ VILIMAITĖ DVI NOVELĖS

„Meiliai pažvelk į šią auką“

Tik už vartų jis pasijuto jau ne kalinys. Paėjęs truputį toliau per beržynėlį, tuojau nusimetė šimtasiūlę. Ji buvo dar apynaujė, bet prisigėrusi to kvapo. Ne jis vienas šlykštėjosi tuo apdaru – visur mėtėsi išėjusių į laisvę kalinių drapanos. Sakytum visas beržynas buvo kaip didžiulis sportininkų persirengimo kambarys. Žinoma, kitų laukdavo artimieji su paruoštais drabužiais, o jo niekas nepasitiko. Jis planavo gerai apsirengti vėliau, nusigavęs į miestą. Turėjo vienos labdaringos organizacijos adresą, – paskutiniaisiais, dvyliktaisiais, kalėjimo metais susirašinėjo su tomis moterėlėmis iš labdaros, kurios atėdavo lankyti kalinių per religines šventes su didžiuliais krepšiais maisto. Jau gana ilgą laiką jis savo laiškuose darė užuominas, kad, jam išėjus į laisvę, jos duotų kiek nors pinigų grynais. Ne ir ne, spyrėsi vienuolės. Pinigų mes nedalijame. Jauni ir stiprūs vyrai privalo užsidirbti patys. Kai jis parašė, kad naktinėje pamainoje beveik kasnakt kaliniai vienas kitą papjauna, vienuolės pritilo. Štai dabar jis važiuo pas jas, nutaisęs kankinio veidą. Jis pažino gimtąjį miestą kaip savo paties kūną, kuris buvo išgražintas įvairiausiais piešiniais. Kiekvienas piešinys turėjo savo baisią prasmę. Senamiestis per dvylika metų buvo šauniai sutvarkytas. Jam labiausiai patiko spurgų kioskai ir tvora, ant kurios kiekvienas galėjo piešti ir rašyti, kas ateina į galvą. Akimirka pamąstęs, jis įsikando smilių ir užrašė ant tvoros: „Ši diena“. Toliau pritrūko minčių ir kraujo. (Vėliau, kai jis buvo suimtas, tardytojas vos neužmušė jo, reikalaujamas prisipažinti, ką reiškia tie du žodžiai...). Štai ir pastatas, kur glaudžiasi labdaros įstaiga. Jis sustojo ir, tarsi tikrindamas loterijos bilietą, sulyginęs adresą ant popieriaus skiautės ir pilko namo sienos. Sutampa! Štai jis eina ilgu vienuolyno koridoriumi. Skvarbi profesionalo akis mato seifus, įmūrytus į sienas. Tik menkos grotelės juos skiria nuo koridoriaus tako... Jis ėmė traukti durų rankenas, – visur užrakinta. Negera nuojauta apėmė buvusį kalinį. Pagaliau vienos durelės pasidavė, ir jis atsidūrė mažame kambarėlyje – celėje, dėl storų sienų ir mažo lango nemaloniai primenančiame jo gimtąją kamerą. Tik čia palyginti buvo erdvi: tokio pločio kameroje jie tilpdavo aštuoniese, o čia stovėjo tik vienas žmogus – mergina. Ji rūšiavo kažkokias knygas. Išgirdusi, koku reikalu jis atėjo, ir probėgom dirstelėjusi į du ar tris laiškus, kuriuos jis parodė, ir, pažinusi vyresniosios braižą, mergina jam draugiškai nusišypsojo. Deja, šiandien niekuo negalinti padėti, vyksta rekolekcijos, ji šiuo metu viena, gal rytoj...

– Rytoj? – papilkėjusiu veidu ištare žmogus.

Mergina buvo tokia jauna, jai nieko nepapasakosi... Iš jos nieko negausi.

– Nežinau, kaip man pasiekti tą dėžę? – koketiškai paklausė mergina. – Aš jums galėčiau kol kas duoti maldaknygę... Dar po ranka turiu vaistų, gavome šiandien nedidelę siuntą... – plepėjo ji. – Jums nieko neskauda?

Žmogus, staiga pasidavęs nevilčiai, išibėgėjęs trenkė galva į sieną. Nukrito šv. Cecilija. Už ką? Kodėl jam taip nesiseka? Kodėl jis negalėjo užtikti čia, šią valandą, šioje vietoje, kokios rūšios vienuolės, kuri nenorom, iškalbėdama ir žemindama, vis dėlto duotų jam ką nors, sušėlptų... Iki rytojaus jis neišlauks, šita kvaiša tokių dalykų nesupranta... Jis sudejavo, suriko.

Sumišusi, išsigandusi mergina žiūrėjo į jį.

– Prisėskite, – ištare, – aš einu, paieškosiu raktų...

Štai jie abu sandėly.

– Imkite, man atrodo, jums turėtų tikti... – mergina ėmė nuo kabyklos ir metė jam dryžuotą anglišką kostiumą, juodos odos striukę, išrinko gražius batus, užrišo geltoną šaliką...

O! Kad tai būtų tikrovė!

– Deja, aš negaliu jums padėti, neturiu raktų...

Jis apdujęs žiūrėjo į sotų raustelėjusį merginos veidą. (Vėliau, kai po kelių valandų bus suimtas, jis šlykščiai apšmeiš tą merginą, kad ji pati provokavusi jį, lipusi ant kėdės, siekdama religinio turinio knygos jam padovanoti...)

Viskas buvo baigta per kelias minutes.

Ir jokių raktų nereikėjo – durys į sandėlį buvo čia pat, už lentynų.

Jis įėjo ir apstulbo nuo daiktų gausos: drabužiai, vyriški ir moteriški, buvo tvarkingai surūšiuoti ir sukabinti pagal dydį. Avalynės skyrius, baltiniai – apatiniai ir viršutiniai. Kabojo net keleri kailiniai iš ilgaplaukio nepažįstamo žvėries. Jis susimąstęs glostė juos, tarsi užmuštos merginos plaukus. Išsvajota dryžuota eilutė laukė jo, tarsi specialiai jam pasiūta, ir juodoji striukė, ir geltono šilko šalikas... Ramiai ir kruopščiai persirengęs, jis nuėjo prie seifo. Jį atidaryti buvo ne daugiau vargo, kaip išgliaudyti kokį įnoringą, užsispyrusį graikinį riešutą. Jis smalsiai žiūrėjo pakelius žalių ir mėlynų nepažįstamų banknotų, atidėjo juos į šalį, ėmė tik tuos pinigus, kuriuos tikėjosi galėsiąs leisti, nesukeldamas jokio įtarimo.

Išėjo. Prieš akis jam buvo visas gyvenimas. Ir ši diena. Laiminga diena. Mušamas ir kankinamas policijoj, jis neturėjo ko prisipažinti, jis nesugebėjo nieko paaiškinti, nes tikrai buvo nekaltas. □

Bitė Vilimaitė

Trys karitietės

Jauna žurnalistė, šviesiaplaukė, nerūpestinga mergina, atsibeldė į tą bažnytkaimį jau vakarėjant, paskutiniu juo autobusu. Išlipusi žvalgėsi po apylinkes, – niekada nebuvo šiame krašte, neturėjo jokių pažįstamų, nežinojo, kur rasti nakvynę. Ji turėjo redakcijos užduotį parašyti apie Caritas veiklą šioje vietovėje.

Buvo labai gražus vakaras – ankstyvas pavasaris, sniegas jau nutirpęs, dirvos pradžiūvusios, miškeliai apsigaubę paslaptinga violetine migla, oras gairus ir tyras. Rausvai tviskėjo besileidžiančios saulės apšviesta padangė, o mažuose ūkiniuose kiemeliuose, ten kur savaime metė tamsius šešėlius aukštai sukrautos malkos arba užsilikę šiaudų kūgiai, pirmiausia rinkosi prietema. Atrodo, žmonės buvo labai susirūpinę kūrenimu – dažname kieme praeinant buvo matyti, kaip nešė, krovė į ratukus pliauskas, net vaikai tempė mažus glėbelius šakelių.

Mergina vis ėjo tolyn nuo plento į kaimo gilumą. Štai bažnyčia, parduvė, kino salė. Reikėjo apsispręsti, kur pasukti, ir tada ji pamatė vienos trobelės lange tarp gėlių vazonėlių blyškų senos moters veidą. Jis atrodė nepaiguodžiamai liūdnas. Mergina nesvarstydamą atkėlė vartelius, įžengė į kiemelį. Ji įėjo vidun kaip laukiama dukra, ir senutė stovėjo prieš ją, jau spėjusi pasirišti švrią prijuostę. Viduje buvo netvarka, kaip po kraustymosi arba apiplėšimo: komodos stalčiai ištraukti, ir visi rietimai drobės sukrauti ant grindų. Mergina klausiamai pažvelgė į šeimininkę, ir toji paaiškino:

– Po laidotuvių... ieškau ir negaliu rasti vieno laiško...

Senutė, pasirodo, buvo viena iš trijų vienintelių karitietėjų šiame bažnytkaimyje.

– Yra dar dvi moterys: viena ūkininkė, kita – vaistininkė. Ji pati dirbanti ambulatorijoje – valytoja. Išgirdusi, kad žurnalistė jau rytoj turinti išvažiuoti, senutė pasisiūlė nuvesti ją pas anas dvi. Jos turinčios nudirbtų darbų knygą, yra užregistravusios visos apylinkės vargšus, negalinčius vaikščioti ligonius, vagišiukus vaikus, apskurusius vaikus iš alkoholikų šeimų, yra susirašiusios degtin-

darius, džiovininkus, tuos, kurie po infarkto, raišus, psichikos ligonius...

Šnekučiuodamosi jos per pievą patraukė pas vaistininkę. Jau visai sute-mo, laimė, švietė mėnulis, ir pakilęs vėjas joms pūtė į nugaras.

Vaistininkės mūriniame name švietė tik vienas langas. Ant grandinės daužėsi šuo. Keliauninkės sustojo prie tvoros, laukdamos, kad kas išeitų nuraminti šuns. Priebutyje pasirodė mažas, kresnas žmogus.

– Ačiū Dievui, pasibaigė ta ilga pasirengimo istorija, Amelija, žmona išskrido pas seserį į Niujorką pasižmonėti.

– Tikėkimės, viskas bus gerai.

– Vienas dalykas ruoštis, o kitas – iškeliauti, – kalbėjo šeimininkas, apsvaigęs nuo laisvės, taip staiga užgriuvusios jį. – Negreitai grįš namo, ne... Paliko tau visą Caritas dokumentaciją.

– Vadinasi, pagaliau išskrido, – jaudinosi senelė Amelija. – Ar man paliko buteliuką pijono ekstrakto?

– Paliko kažką. Užeikite, – kvietė šeimininkas.

– Ne, ne, geriau kitą kartą. Dabar mes turime skubėti pas kitą karitietę – Pranę.

– O Pranės irgi nerasite – išvažiuo į banką rūpintis paskolos.

Prietemoje įžiūrėjęs šalia Amelijos jauną dailią merginą, šeimininkas vis atkakliau kvietė jas užteiti į vidų.

– Ne, geriau kalbėtis štai čia, kai supa nakties oras ir garsai. Tu atnešk tą dokumentaciją. O pats užsidėk skrybėlę ir gali mus palydėt.

– Ne, ne, aš nedrįstu, – juokavo šeimininkas.

Atsisveikino.

Dabar vėjas joms pūtė į veidą, degino skruostus, o padange lėkė debesys, jos klampojo per sultingą šokoladinę dirvą. Visur jaukiai švietė langeliai, buvo sunku patikėti, kad čia glaudžiasi tokia daugybė nelaimėlių. Jaunoji mergina buvo pavargusi, alkana, tačiau dar niekad nesijautė taip sutapusi su žmonėmis ir niekada jai nebuvo taip rimtai rūpėjęs pasaulis. □

„Rašau, nes įsikalbėjau sau, jog tai prasminga“

VIRGINIJA PAPLAUSKIENĖ

Šių žodžių autorius, išeivių literatūros kritikas Vytautas Aleksandras Jonynas (1918–2004) parašė per 400 knygų recenzijų, spektaklių pristatymų, dailės ir muzikos vakarų įvertinimo straipsnių. Literatūros ir tautosakos instituto darbuotojai – daktarė Elena Baliutytė ir redaktorius Virginijus Gasiliūnas parengė ir 2006 metais išleido jo *Rinktinis raštus*. Knygos išleidimą finansavo kritiko žmona Monika Bernatavičiūtė ir judviejų sūnus Andrius.

Skaitytojai gali susipažinti su įžvalgiais ir meniškais V. A. Jonyno tekstais-studijomis. Tačiau jo gyvenimo kelias Lietuvos žmonėms dar nepažįstamas. Maironio lietuvių literatūros muziejuje sukaupti vertingi išeivių rašytojų archyvai. Vienas iš tokių unikalių archyvų yra Vytauto Aleksandro Jonyno rinkinys. Dalį medžiagos perdavė pats kritikas, vėliau – jo žmona Monika bei sūnus Andrius. V. A. Jonyno rinkinį reta prieškario laikų archyvine medžiaga papildė jo dukterėčia Ina Banaitienė, gyvenanti Kaune.

Minint V. A. Jonyno penktąsias mirties metines, balandžio mėnesį parengta jam skirta paroda. Pirmą kartą Lietuvoje, Maironio lietuvių literatūros muziejuje, balandžio 29 d. buvo pagerbtas šio iškilaus menininko vardas. Į iškilmes iš Otavos atvyko literatūros kritiko sūnus Andrius. Buvo pristatyta V. A. Jonyno *Rinktinis raštų* knyga. Eksponuojamos archyvalijos – nuotraukos, rankraščiai, laiškai, dokumentai – suteikė galimybę išsamiai susipažinti su kritiko gyvenimu ir kūryba.

Parodoje eksponuojami V. A. Jonyno dėdės, išeivių dailininko Vytauto Kazimiero Jonyno paveikslai depozito teisėmis gauti iš Nacionalinio M. K. Čiurlionio muziejaus. Keletą grafikos darbų parodai paskolino Ina Banaitienė.

V. A. Jonyno gyvenimo kelias prasidėjo Bogorodske (gimė ten 1918 m. gegužės 17 d.), vėliau ėjo per Lietuvą, Prancūziją, Vokietiją, o nuo 1949 iki 2004 metų menininkas apsistojo Kanadoje.

Vytauto tėvas, istorikas, profesorius Ignas Jonynas su žmona Elena siekė suteikti vaikams tvirtą gyvenimo pagrindą: lavino ir mokė kalbų, meno, muzikos, diegė darbo įgūdžius. Vytautas mokėsi Kauno „Aušros“ gimnazijoje. Tėvai troško duoti sūnui geresnę išsilavinimą, išsiuntė jį į Grenoblį, į Champolion licėjų („Lyces Champolion“). Šiame licėjuje vyravo griežta tvarka, pavyzdinė drausmė, daug laiko buvo skirta prancūzų kalbos studijavimui, kitiems mokslams. Čia buvo suvažiavę vaikai iš įvairių šalių. 1932–1933 m. V. A. Jonynas buvo vienas geriausių licėjaus mokinių, apdovanotas garbės raštu. Grįžęs į Lietuvą, tęsė mokslus ir 1936 m. baigė „Aušros“ gimnaziją. V. A. Jonyno ir Kaune būta pareigingo, stropaus mokinio.

Parodoje eksponuojamos retos nuotraukos – su tėvais, draugais, gimnazistais. V. A. Jonyno stropumą iliustruoja gimnazisto biologijos, istorijos, lotynų kalbos užrašai: skrupulingai surašytos temos, primargintos jo paties piešinių, žemėlapių. Humanitariniai mokslai nuo gimnazijos suolo buvo jam arčiau širdies.

1936 m. V. A. Jonynas įstojo į VDU, pasirinkdamas romanistikos studijas. Prancūzų kalbos ir literatūros studijos jam teikė itin didelį malonumą: skaitė klasikus, sekė literatūrinės naujienas. Studentišką gyvenimą praskaidrino teatro studija, kurią pradėjo lankyti Kaune. Užsiėmimus vedė Jakševičius ir Lukošius. Parodoje eksponuojamas dienoraštis, kuriame gausu įrašų, iliustruojančių studentiškas dienas: „Nuo to laiko, kai ėmiau lankyti studiją aš pasijutau kažkaip dresnis, tyresnės sielos žmogus. Manų atsirado tikėjimas menu, teatru. Pamažėliu kažkaip aš dariausi natūralėnis, nuoširdėnis. <...> Studija man darėsi nepaprastai miela. Ten traukė mane pats

darbas ir toji entuziastiška nuotaika.” (1941 m. birželio 22 d.)

Nepriklausomoje Lietuvoje studentai turėjo atlikti karinę prievolę. V. A. Jonynas kartu su P. Jurkumi, K. Bradūnu, J. Kaupu 1938–1939 m. krinto kareivio duoną. Išsaugotas I. Banaitienės fotonuotraukų albumėlis bei „Atsargos karininko liudijimas Nr. 6886“ dokumentuoja šį jo gyvenimo tarpsnį, atskleidžia svarbius biografinius faktus. Tarnyba truko visus metus, po kurios V. A. Jonynui buvo suteiktas jaunesniojo leitenanto laipsnis, specialybė – pėstininkas. Į pirmąjį karininko laipsnį pakeltas 1939 m. rugsėjo 18 d. Baigęs P. L. B. Karo mokyklos XIV aspirantų laidą. Atlikęs karinę prievolę, vėl tęsia studijas universitete.

1940 m. Humanitarinių mokslų fakultetas perkliamas į Vilnių. Vytauto tėvui paskiriamas profesoriams priklausantis butas. Jame ir apsigyvena Vytautas. Susibičiuliauja su A. Nyka-Niliūnu, A. Zaskevičiumi, V. Mačerniu, B. Krivicku. Pasak Vytauto žmonos Monikos, jis turėjo autoritetą tarp draugų – V. Mačernis ir B. Krivickas duodavo paskaitytį jam savo kūrybos ir laukdavo patarimų, vertinimų. Vokietmečiu studentai rengdavo literatūrinius susirinkimus, darbą tęsė ir teatro studija Vilniuje. V. A. Jonynas ypatingą dėmesį skyrė skaitymui. Nuolatinės jo apsilankymo vietos buvo antikvariatai ir knygynai. Knyga jam buvo pagrindinis žinių šaltinis, tyrinėjimo objektas. Dienoraštyje rašė: „Literatūrai ir humanitarumui šitas privalumas yra būtinas. Knygą į rankas reikia imti su tikru kritiškumo jausmu. Ir tai yra juo svarbiau, juo mes norim išsidirbt geresnę literatūrinę skonį. Štai kodėl aš randu reikalą analizuoti savo išpūdžius, įvairiai juos grupuoti ir žymėt. Reikalinga kultivuoti į jį pojūtį. Reikia, norint dirbti rašytojo ar literatūros istoriko darbą daug dirbti ir dirbti siauroj srity. Štai to darbo dėsnis aš ir noriu susirasti ir prisitaikyti savo prigimčiai.” (1940 m. rugpjūčio 18 d.). Ši V. A. Jonyno citata tarsi įvardija jo gyvenimo tikslą.

Išėjęs Humanitarinių mokslų fakulteto filologijos skyriaus mokslus, išlaikęs prancūzų kalbos ir literatūros specialybės baigiamuosius egzaminus ir labai gerai parašęs diplominį darbą „*Maupassant et les tonctionnaires*“, 1942 m. spalio 23 dieną baigė aukštąjį mokslą, įgydamas diplomuoto romanisto vardą. Parodoje eksponuojamos nuotraukos iš studijų laikų, Vilniaus universiteto diplomas.

Neramūs okupacijų laikai menininką užgrūdino, tačiau artėjanti antroji rusų okupacija priverė pasitraukti į Vokietiją. Vytautas su broliu Kęstučiu buvo suimti ir vokiečių pristatyti kasti apkasus. Pabėgo, atsirado Berlyne. Ten Vytautas susirado savo draugę Moniką (nuo šiol jų keliai jau niekada nesiskirs). Artėjant rusams, abu pasitraukė į Švabijos žemę. Gyveno Biberache. Vytautas dirbo prancūzų valdžios įstaigoje, todėl turėjo ir valdišką butą, nereikėjo gyventi stovyklose. Apie gyvenimą Vokietijoje rašo laiške draugui A. Nykai-Niliūnui: „Dabar kiekvienas prisiminimas yra beveik žongliravimas žodžiais. Aš nebejuntu jokios sąsajos tarp šios valandos DP – Jonyno ir to, kuris augo visom šaknim, sakysim, Vilniuj. Ir kai kartais praregiu rasojančią seminario koridorių šerkšną, dulkinas lentynas ir vėl užuodžiu paaštėjusį nuorūkų kvapą, man darosi kažkaip pašėlu-

V. A. Jonynas su žmona.

siai neramu. <...> Nesurandu liepto praeitin <...> Jau trečius metus miegam žiemos miegu Biberache. Įsitaisėm pakenčiamai – Dirbu Gouv. Milikaire vertėju – Monika mokosi visokių amatų <...>. Retai svečiuojamės, užtat stropiai lankom kiną, nes tai vienintelė mūsų pramoga. <...> Dienos ramios, vienodos, bet ne monotoniškos. Neturim jokių iliuzijų išvažiuoti įsikurdinti svetur” (Biberachas, 1947 m. sausio 2 d.).

Gyvenimas Vokietijoje fiziškai nevargino, tačiau dvasinė būseną, nežinia veikė bauginančiai. 1949 m. daugelis išeivių iš Vokietijos pradėjo keltis į Ameriką, Australiją, kiti – į Kanadą. Vytautas pasirinko Kanadą ir pasirašė sutartį – metus laiko dirbti fizinį darbą. Atlikęs darbą pagal sutartį, Vytautas pradėjo dirbti maisto paskirstymo sandėly, o Monika – ligoninės virtuvėje. Vėliau V. A. Jonynas laikinai gavo darbą mokykloje, tačiau viskas buvo kitaip, nei Lietuvoje. Čia egzistavo net fizinės bausmės vaikams. Už vasarą niekas pinigų nemokėjo. Jaunai šeimai reikėjo įsitvirtinti svietimoje šalyje.

V. A. Jonynas troško tęsti studijas ir siekti doktorantūros. Jo Vilniaus universiteto diplomas Monrealio universitete buvo pripažintas, ir jis priimtas į doktorantūros studijas. Deja, skaudi buitį neleido įgyvendinti svajonės. Slegiamas begalinio atsakomybės jausmo už šeimos gerovę, imasi kelnerio – padavėjo darbo La Salle viešbutyje. Tik po gero dešimtmečio, susitaukęs šiek tiek pinigų, šio darbo atsisakė.

Nuolat puoselėjo svajonę tęsti studijas. Būdamas 45 metų, įstojo į Monrealio universitetą, bibliotekininkystės specialybę. Baigė per vienerius metus, gavo bakalauro laipsnį. Porą metų padirbęs universitete, tęsė studijas ir apsigynė magistro vardą. Pradėjo dirbti socialinių mokslų bibliotekoje, daug skaitė. V. A. Jonynas, eruditas, kalbų žinovas, draugų ir valdžios buvo vertinamas – pakeltas į direktoriaus pavaduotojo vietą. Išsipildė ir Vytauto svajonė – jis gavo dėstytojo darbą. Trejus metus dėstė bibliotekininkų mokykloje.

Paprašytas Monrealio lietuvių teatro vadovo, pradėjo rašinėti į spaudą recenzijas apie pastatytus spektaklius, vėliau straipsnius užsakinėjo ir *Draugo* redaktorius K. Bradūnas. Paėmęs plunksną į rankas tarsi iš pareigos, vėliau įsijungė į šį darbą su didžiausiu užsidegimu. Glaudžiai bendradarbiavo Kanados ir Amerikos lietuvių spaudoje – *Aiduose*, *Akiračiuose*, *Drauge*, *Metmenyse*, *Tėviškės žiburiuose*, *Nepriklausomoje Lietuvoje* ir kt. Godžiai skaitė, aptarinėjo su žmona Monika beveik visas išleistas svetur lietuvių knygas ir daugelį jų recenzavo. Mėgo A. Gustaičio kūrybą, artimas buvo poetas H. Radauskas, gėrėjosi A. Nykos-Niliūno, kaimyno poeto H. Nagio kūryba,

Senųjų knygų aukcionas

PETRAS DUMBLIAUSKAS

2009 m. kovo 14 d. Lietuvos dailės muziejaus Vilniaus paveikslų galerijoje įvyko labdaringas senųjų knygų aukcionas „Auctio bonitatis librorum antiquorum“. Kadangi senovinių knygų aukcionai Lietuvoje nevyko net 19 metų, laikytume šį aukcioną neeiliniu įvykiu bibliofilijos istorijoje ir vertu pristatyti jį šiek tiek plačiau, kartu primenant ir pirmųjų Lietuvos aukcionų istorijas, kad būtų galimybė palyginti, prisiminti, tuo labiau, kad šis aukcionas skiriasi nuo buvusiųjų.

Lietuvos nacionalinio muziejaus Lietuvos didžiosios kunigaikštystės Valdovų rūmų administracija taip pat susidomėjo šiuo aukcionu. Kaip žinoma, jau Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras Jogailaitis XV a. pabaigoje Vilniaus rezidencijoje pradėjo kaupti biblioteką, kurią XVI a. gerokai išplėtė ir visoje Europoje išgarsino Žygimantas Augustas (iš šios didžiulės bibliotekos dabar Lietuvoje likę tik trupiniai). XVII a. pirmoje pusėje knygas toliau rinko Vazų dinastijos valdovai. Atkuriamuose Valdovų rūmuose numatyta įrengti atskirą salę, primenančią XVI–XVII a. rūmų biblioteką, kur būtų eksponuojami senieji leidiniai, žemėlapiai, įvairios retenybės. Valdovų rūmų eksponatų rinkinyje 2003–2008 m. jau sukaupta 12 knygų, 52 žemėlapių ir grafikos darbų lituanistinė kolekcija. Dalis šios kolekcijos vertybių yra įsigyta, o dalis padovanota dr. Tomaszo Niewodniczanskio (Vokietija), Lilės ir Valentino Ramonių (JAV) bei Vidmanto Staniulio (Kaunas). Valdovų rūmų administracija aukciono proga iš-

leido gražų lankstinuką, kuriame kvietė prisidėti prie bibliotekos rinkinio tolesnio formavimo, ekspozicijų praturtinimo ir padovanoti aukcione siūlomas įsigyti knygas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Valdovų rūmams. Dovanotojų vardus žadėta įamžinti eksponatų etiketėse, kataloguose ir kituose leidiniuose, elektroninėje rėmėjų duomenų bazėje bei nuolatinės ekspozicijos salės, kuri skiriama Valdovų rūmų atkūrimo rėmėjų pagerbimui, mecenatų lentoje. Kitoje lankstinuko pusėje nurodyta 17 knygų, kurias prašoma įsigyti ir padovanoti. Tarp šių knygų ir Petro Dusburgo „Chronicon Prussiae“ 1679 m. (pradinė kaina 18 000 litų), bei Konstantino Sirvydo „Dictionarium trium lingvarum“ 1713 m. (pradinė kaina 4 500 litų). Prašė muziejus ir pačios brangiausios aukciono knygos – Erazmo Deziderijaus Roterdamiečio „Libellus“, išleistos 1529 metais. Deja, tokio geradario, kuris paklotų už šį retą leidinį 30 000 litų ir čia pat jo atsikratytų, taip ir neatsirado. Ši knyga taip ir liko neparduota.

Tačiau grįžkime į Lietuvos aukcionų praeitį. 1987 metai – Lietuvos bibliofilijos apogėjus. Pirmąjį antikvarinių ir bukinistinių knygų aukcioną TSRS suorganizavo Maskvos bibliofilai. Jais netrukus pasekė Odesos ir Charkovo prekybininkai, paskui – ir Vilniaus. Vilniaus aukciono organizatoriai – Knygų prekybos valdybos Vilniaus zonos jungtinio knygyno vadovai. Vedėjais buvo Algimantas Čekuolis, Vytautas Petkevičius ir Tomas Vaisieta. Brangiausių aukciono pirkiniiu tapo G. Neselmano 1853 m. Berlyne išleistas lietuviškų dainų rinkinys, parduotas už 650 rub.

Antrasis knygų aukcionas įvyko Kaune, VVU Kauno fakulteto auloje, organizuotas miesto antikvarinio knygyno vedėjos D. Vartavičienės. Bran-

giausią aukciono leidinį – laikraščio „Žemaičių ir Lietuvos apžvalga“ komplektą – nupirko universiteto Mokslo muziejus už 2 500 rublių.

Išskirtinis aukcionas buvo trečiasis, vykęs taip pat Kaune, 1988 metais, statybos tresto kultūros namų salėje. Organizacinio komiteto pirmininku buvo Vidmantas Staniulis. Šis aukcionas išskirtinis dėl 2 dalykų. Visų pirma, dėl puikaus katalogo, su kuriuo gali lygintis tik naujausio, 2009 m. aukciono katalogas. Šis katalogas buvo labai palankiai įvertintas knygos mylėtojų ir iš karto tapo retenybe.

Antrasis dalykas, dėl ko verta išskirti šį aukcioną – tai, kad jo metu veikė 7-oji bibliofilų paroda, kurioje buvo eksponuojami labai reti leidiniai. Penkiolika procentų galutinės leidinių pardavimo sumos buvo pervesta į Lietuvos kultūros fondo sąskaitą.

Kas buvo toliau? Toliau vyko nauji aukcionai, net ir mažesniuose miestuose – Klaipėdoje, Šiauliuose, Panevėžyje. Tokia geografijos plėtra tarsi rodė, kad viskas gerai, kad bibliofilijos sąjūdis dar labiau plėsis. Tačiau laikas parodė ką kita – Lietuvos bibliofilijai greitai buvo lemta patirti didžiulį nuosmukį.

Paskui aukcionų Lietuvoje nebuvo 19 metų. Vienas po kito bankrutavo abu antikvariniai knygynai: pirmiausia – Kauno, o paskui ir Vilniaus.

Todėl šiais metais bibliofilų laukė malonus siurprizas. 2009 metų aukcioną organizavo Almos Adamkienės labdaros ir paramos fondas kartu su Vidmanto Staniulio knygynu (vieninteliu antikvariniu knygynu Lietuvoje).

Pagrindinis skirtumas tarp naujojo aukciono ir senųjų yra pateiktų aukcionui knygų asortimentas. Apie tokias knygas senųjų aukcionų pirkėjai dar negalėjo svajoti. Pirmuose aukcionuose praktiškai nebuvo senosios raštijos, išskyrus vieną kitą XVIII amžiaus knygą. Akivaizdu, kad naujasis aukcionas buvo orientuotas būtent į senąją raštiją. Nes jame buvo pristatoma puiki senųjų XVI–XVIII amžių leidinių kolekcija.

300 egzempliorių tiražu buvo išleistas puikus katalogas, talpinantis ne tik 182 aukcionui pateiktų leidinių aprašus, bet ir spalvotas titulinį puslapių, kartais – įrišimų iliustracijas. Kiekvienas katalogo egzempliorius numeruotas – maniškis turi 277 numerį. Jau vien dėl šio katalogo bibliofilams buvo verta dalyvauti šiame aukcione.

Pasiteiravome keleto aukciono dalyvių atsiliepimų ir išpūdziių apie šį aukcioną. Bibliofilas Saulius paminėjo gerą organizaciją. Jo nuomone, aukcione dalyvavo daug pirkėjų, tačiau aktyviai perkančių buvo nedaug. Ir tie aktyvieji nepirko brangiųjų leidinių. Tik vienas aktyvesnis pirkėjas nusipirko knygą už 4 000 litų. O brangiausia parduota aukciono knyga kainavo 12 000 litų – ją pirkėjas įsigijo elektroniniu paštu. Tai Antonio Possevino „Moscovia“, išleista 1587 m.

Kai kurie senieji bibliofilai nedalyvavo aukcione, nes kiekvienas aukcionas susijęs su nemažomis išlaidomis – jei jau dalyvauji tokia renginyje, tai bent keletą leidinių save gerbiančiam bibliofilui būtina įsigyti.

Kaip vertinti šį aukcioną? Atsižvelgiant į tai kad, jis buvo orientuotas į senąją raštiją, galėtume teigti, kad nepavyko. Žinoma, kitaip ir negalėjo būti, nes bibliofilijos nuosmukis Lietuvoje, prasidėjęs 1993 m., sustabdė tolesnę šios srities plėtrą, jau nekalbant apie perspektyvas. Todėl aukcioną reikėtų vertinti kaip eksperimentą, parodžiusį, kad šių dienų Lietuvos bibliofilas tikrai nėra pasiekęs aukciono asortimento lygio. Vargu ar aukcioną galime laikyti lietuviškos bibliofilijos atgimimu, žinant, kas buvo aukciono organizatorius. Kadangi Vidmantas Staniulis visada turėdavo savitų ir novatoriškų idėjų, neabejoju, kad tokių jis puoselėja dar ne vieną. Todėl galima teigti, kad be jo iniciatyvos aukciono nebūtų buvę. Liaudiškai tariant, aukcionas neatsirado iš apačių, iš liaudies masių poreikio. Šiaip ar taip, aukcioną vertinčiau teigiamai. Svarbu jau vien pats bibliofilijos populiarinimo faktas. □

Vytautas A. Jonynas

Atkelta iš 7 psl.

didžiai vertino talentingą dramaturgą K. Ostrauską, A. Landsbergį, vertino prozininkus M. Katiliškį, J. Jankų, I. Merą ir kt. „*Esminė išėivijos kritiko dorybė yra savigarbos jausmas, didžiavimasis tuo, kas sukuriama išėivijoje, nes išėivijos raštija nėra literature, beletristika, pakutenanti paslėpsnius, bet savo žodžio, savo kalbos, savo mintijimo perteikimas sekančioms kartoms*“ – taip literatūros kritiko esmę įvardijo Vytautas Aleksandras Jonynas.

Akylai sekė sovietinės Lietuvos kultūrinį gyvenimą ir skubėjo aprašyti jį spaudoje. Jis skaitė ir rašė apie J. Glinskio dramas, B. Radzevičiaus *Priešaušrio vieškelius*, J. Baltušio *Sakmę apie Juzą*, Sauliaus Tomo Kondroto *Žalčio žvilgsnį*, J. Marcinkevičiaus *Dienoraštį be datų*, J. Apučio *Keleivio noveles*, K. Sajos *Už nevarstomų durų*, R. Gavelio *Įsibrovėlius*, J. Avyžiaus *Degimus* ir kt. Aptardamas spaudoje Lietuvoje išleistas knygas ir nenorėdamas pakenkti artimiesiems, pasirašinėdavo Jono Aleksandravičiaus slapyvardžiu. Išsamūs studijiniai straipsniai atspausdinti apie Marių Katiliškį, Jurgį Jankų, Algirdą Landsbergį ir kt. Parašė monografiją apie tautodailininkę Anastaziją Tamošaitienę ir 1989 m. išleido ją atskira knyga.

V. A. Jonynas po sunkios darbo dienos tyliai ir kantriai dirbo spaudos darbą, puoselėjo lietuviybę Kanadoje, plėtė kultūrinio darbo ribas, dalyvavo Lietuvių Bendruomenės kultūrinėje veikloje, daugelį metų mokytojavo šeštadieninėje lituanistinėje mokykloje. Domėjosi menais – jo bibliotekoje daug meno knygų, mėgo prancūzų impresionistus. Monikos ir Vytauto laisvalaikis buvo muzika – turėjo nuolatinis bilietus į simfoninius koncertus. Namuose buvo sukaupe vertingą klasikinės

muzikos plokštelių kolekcija. Puikiai mokėjo lietuvių kalbą, o prancūziškai, pasak žmonos Monikos, kalbėjo geriau nei Kvebeko prancūzai. Suprato vokiškai, mokėjo anglų, italų, rusų, lenkų kalbas. Daug laiko skyrė lavinimuisi, skaitymui.

„<...> Skaitau daug vilkdamas knygų iš bibliotekų. Dviejų viešų skaityklų. Anksčiau būdavo net iš trijų, nes parsinešdavau knygų iš buvusios savo darbovietės. <...> Tik knygų iš Lietuvos dabar nebegaunam tiek kiek anksčiau. Dabar jų gaunam kaip vaistus – po lašuką. Kartkartėm. <...>. Visa ta skaityba išėina man į sveikatą. Palyginus su kitais, rašau nemažai. Bent draugai ir pažįstami stebisi mano „produkcija“, mano raštingumu, tvirtindami, kad mano plunksna neatšipusi. Bet žinok žmogau, jei gudrus, kiek tuose jų žodžiuose tiesos ir kiek ironijos. Man tiek aišku, kad randu tą darydamas malonumą ir Monika mano 'hobby' atlaidi. Nepyksta, kad tokiais niekais verčiuosi,“ – iš laiško straipsnio autorei, 1997 m. rugsėjo 22 d.

1969 m. buvo apdovanotas diplomu už darbą „Lietuviškose mokyklose“, kurį įteikė LB pirmininkas St. Barzdukas ir Švietimo tarybos pirmininkas A. Rimkūnas. 1992 m. V. A. Jonynui buvo įteikta Vytauto Landsbergio padėka už paramą atkuriant Lietuvos Respublikos Nepriklausomybę. Viename laiške šio straipsnio autorei rašė: „Niekio gyvenime nėra patvaraus, viskas keičiasi ir kad išlikti žmonių atminty – beviltiška. <...> užmarštis yra visų dalia“ Turime džiaugtis, kad šis pavasaris dovanoja ne tik žiedais pasidabinusius sodus, bet ir sugrąžina į mūsų kultūrinį – literatūrinį gyvenimą kilnius ir ypatingai svarbius Lietuvos žmonėms vardus. Jokios užmaršties dulės nesugebės paslėpti iškilaus literatūros kritiko Vytauto Aleksandro Jonyno darbų. □